

Рассматриваются специфические признаки военного парада как политического ритуала и символического действия. Определены основные исторические этапы становления парада как ритуально-процессуального символа. Раскрывается консолидирующий потенциал военного парада в символическом поле политики.

The special features of a military parade as a political ritual and symbolic actions are considered. The basic historical stages of the evolution of parade as ritual-processual symbol are defined. The consolidating potential of military parade in the symbolic sphere of politics is disclosed.

Стаття надійшла до редколегії 21.04.2017

УДК: 329.001

Пальшков К.В., ОДУВС

ВИЗНАЧАЛЬНІ ВІХИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

У статті розглядається процес трансформації політичної системи України у пострадянську добу. Автор зауважує на важливості розбудови парламентаризму як обов'язкової ознаки демократичної держави, що обрала шлях парламентсько-президентської республіки. Акцентовано на ролі у трансформаційному процесі президента, як найбільш впливового інституту у політичній системі української держави.

Сьогодні активно продовжується процес реформування політичної системи України, основною ідеєю якого залишається перехід від авторитарної організації суспільно-політичного устрою до фактичного затвердження демократичних та правових цінностей, що має задекларувати перехід українського суспільства на новий рівень історичного розвитку. Трансформаційний процес, який фактично полягає у пошуку нових форм відносин між владою та суспільством, протікає настільки бурхливо та драматично, що наша політична дійсність нерідко набуває хаотичних форм. Однак, якщо проаналізувати процеси, що відбувалися в СРСР в кінці 80-х – початку 90-х років та стали відправною точкою для молодшої української держави, такий стан речей вбачається більш ніж закономірним.

Реформування політичної системи України досліджували В.Г. Абрамович, В.Ю. Барков, В.М. Бебик, І.В. Гладуняк, О.О. Должанков, В.В. Дубінін, В.С. Журавський, Ю.І. Кравченко, А.І. Кудряченко, Б.Л. Кухта, М.І. Ніколаєва, Т.І. Перглер, Ф.М. Рудич, І.В. Телелим, С.С. Троян, О.А. Фісун, А.Й. Француз, А.В. Юсов та інші.

Мета статті полягає у розгляді закономірностей трансформації політичної системи України, із визначенням у даному процесі ролі парламенту та голови держави.

Подібно багатьом пострадянським країнам, здобувши незалежність із розпадом СРСР, окрім зрушень в економічній сфері, Україна підтвердила прагнення також до багатьох суспільно-політичних цінностей. Таким чином, на законодавчому рівні було запроваджено принцип розподілу влад, право на розвиток отримала багатопартійність, створено мережу незалежних ЗМІ, а опозиція, набувши статусу окремої інституції, здобула важелі впливу на владу. Між тим, на підтримку думки про «квазідемократичний» [7, с. 172] характер інститутів демократії в Україні, всім переліченим досягненням притаманна істотна доля відносності. Дію принципу розподілу влад, основною ідеєю якого є функціонування системи стримувань і противаг, важко назвати довершеною, багатопартійність є слаборозвиненою, ЗМІ не являються абсолютно незалежними, а опозиції доводиться стикатися з спротивом влади. У комплексі з проявами корупції, правового нігілізму та складним економічним станом на сьогодні Україна має розбалансовану суспільно-політичну систему та важкопрогнозовані перспективи щодо власного майбутнього.

Українському суспільству притаманні певні риси радянського. Названа схожість стосується цінностей та ідеалів, державних інституцій, чиновницького-бюрократичного апарату, культури, форм поведінки тощо. Головною дійовою особою залишається держава й передусім – президентські структури, які замінили зламану КПРС як центр прийняття основоположних рішень та найвищого з арбітрів у конфліктах розподілу» [Цит. за: 3, с. 110]. Отже, сьогодні важко говорити про перехід України на більш якісний рівень історичного розвитку, в той час як можна стверджувати, що на даний момент результати трансформаційних процесів у нашій державі, свідчать на користь тези про те, що падіння авторитарних чи тоталітарних режимів не обов'язково тягне встановлення

демократичних форм правління [13, с. 45-60; 14; 25, с. 56], та має «різновекторний характер» [15, с. 64-75] свого продовження.

Те, що українська демократія сьогодні перебуває у кризовому стані, не має викликати питань. Шанс відкрити нову – демократичну сторінку своєї історії Україна отримала за відсутності сприятливих передумов політичного, соціально-економічного, культурного тощо характеру. Разом із затвердженням себе як незалежної демократичної держави в очах світової спільноти, довелося долати величезну низку проблем, що уразили економічну сферу. Між тим, ця благородна справа звернула до себе лише частку еліти, якій судилося в цей момент опинитися у керма державно-управлінського механізму, в той час як інша частина можливо-владців вдалася до вирішення особистих питань, поставивши власну вигоду вище державних інтересів. Звісно такий дисбаланс у намірах управлінців не міг не відобразитись на результатах подолання соціально-економічних негод та схилив суспільство до висновків про безпорадність нової влади і власного «полівіння» [12, с. 60-69].

Здавалося, що із руйнацією радянської держави до загального покращення має призвести вже лише блокування керівної ролі комуністичної партії та її бюрократично-управлінських механізмів. Між тим, сувора реальність вже перших років незалежності оголила разючу неготовність суспільства до корінних змін у принципах свого існування. Українські реформатори вочевидь не врахували того, що «темпи і спрямування перетворень значною мірою визначаються ступенем готовності до них різних груп населення, наявності у них бажання та волі до змін» [Цит. за: 24, с. 423].

Парадоксально, але на шлях такої довгоочікуваної незалежності Україна ступила без чітко продуманого та обґрунтованого стратегічного плану із розставленими цілями та пріоритетами. Така невизначеність торкалася й політичної системи суспільства, що в першу чергу слід пояснювати відсутністю конструктивного діалогу між політичними елітами, які самі ще лише починали формуватися [8, с. 68] та бачили вкрай різні сценарії розвитку нововиниклої держави. Істотні розбіжності у поглядах виникали вже на рівні ставлення до радянського минулого, коли одні вбачали можливим пристосування певних господарсько-управлінських форм до нових умов, в той час як дехто вимагав повного розриву із нещодавнім минулим, аж до заборони комуністичної

символіки. Перших здебільшого представляли переконані у своїй незамінності комуністи, на думку яких низка подвигів їхніх попередників надавала їм право виправляти помилки історії, однією з яких, на думку ексноменклатури, і був розпад Радянського Союзу. Превальювання державних інтересів над особистими та визначальний вплив держави на життя людей, за переконанням комуністів, мали стати керівними ідеологемами у побудові нового суспільно-політичного устрою.

Необхідності у відступі від керівних ідей марксизму-ленінізму не вбачали і соціалісти, які позиціонували як соратники комуністів та протиставляли себе грядущим ринковим змінам. Тим менш, чим далі тим більше дана політична сила продемонструвала, що жорстка прив'язка до цінностей минулого для неї не є принциповою. Так, незабаром задля пристосування до незворотних змін у політичному середовищі соціалісти зайняли більш гнучку позицію у питаннях розвитку багатопартійності та еволюцій форм власності.

Процес демократизації значно нівелювався тим, що до влади в Україні прийшла частина все тієї ж радянської номенклатури. Як цікаво відзначає Г. Грабович, факт голосування народу за цілі тих, для кого українська справа була питанням життя і смерті, а потім надання влади тим, хто правив українською республікою в радянські часи, проводивши ворожу всьому українському політику, є великою трагедією суспільства. Якщо ж у номенклатурі і зустрічалися люди, які прагнули створити дійсно нову Україну, вони були не здатні очолити цей клас, принаймні тому, що республіканську номенклатуру готували для реалізації рішень «Союзного Центру», а не незалежних ініціатив, та ще й – у незалежній державі [5, с. 264–278].

Ситуація погіршувалась тим, що «пролонговані повноваження» радянської номенклатури не були єдиною проблемою державно-управлінського апарату. Справжню вибухонебезпечну суміш було утворено, коли хвору владну систему було доповнено елементами кримінального світу, який і за радянські часи не переймався ілюзіями комуністичної ідеології. Тепер же як відзначає О.Ю. Поклонська, мафіозні канали розподілу ресурсів на базі державного монополізму в економіці та державного протекціонізму в політиці є серйозною проблемою для політичної системи України [19, с. 36].

На відміну від східноєвропейських варіантів (окрім Румунії), де процес переходу до глобальних змін у суспільно-політичному устрої розпочинався із досягнення різної ступені національної згоди, в тому числі шляхом проведення круглих столів за участю влади, крапкою відліку української демократизації став провал Серпневого путчу, в наслідок чого КППС остаточно втратила монополію на владу, а союзні республіки отримали карт-бланш у вигляді нагоди відбутись як незалежні держави. Між тим, як зазначає І.К. Пантін комуністичний режим «не був повалений у ході масового політичного руху, а як би «просів» під тяжкістю власних суперечностей» і тому «влада буквально впала до ніг «демократів» та (у союзних республіках) націоналістів» [18, с. 136]. Отже, можна припустити, що аби не рішуча та стрімка поразка консервативних сил у Москві, сил республіканської опозиції виявилось би недостатньо задля зміни державного курсу та в першу чергу набуття суверенітету. Природно ж, що та сама опозиція, яка самотужки незалежність України не здобула, виявилась і неготовою до реалізації реформаторського сценарію.

Очевидні проблеми із реалізацією проголошених, але нічим не підкріплених обіцянок з боку реформаторів окреслилися вже в перші роки незалежності, коли більшість громадян по власному гаманцю відчули катастрофічне становище національної економіки, яка водночас втратила життєво важливі зв'язки із іншими союзними республіками, потребуючи негайного та компетентного втручання. При цьому, українські реалії не мали нічого спільного із відомим «планом Бальцеровича», покликаним свого часу за допомогою «шокової терапії» вивести польське суспільство на новий етап стабільного соціально-економічного розвитку. Ще більше насторожувала лякаюча невизначеність щодо майбутнього України, її життєздатності. Дана ситуація стала наслідком дій, а скоріше бездіяльності вельми недальновидного українського істеблішменту, який після політичного тріумфу із проголошенням незалежності на фоні політичного паралічу у Москві порахував свою історичну місію виконаною та достатньою для власної героїзації. Оновлена українська еліта не порахувала невідкладною розробку соціально-економічних а також політичних, культурних тощо стратегій подальшого розвитку в умовах набутої незалежності. Така необхідність була підмінена штучним запозиченням різного роду політичних, економічних та соціально культурних

механізмів, застосування яких здатне бути ефективним у країнах консолідованої демократії із розвинутою ринковою економікою та даремним в умовах авторитаризму, глибоких бюрократії та корупції – стихіях, що стрімко опанували Україною, і, навіть, здатним призвести до «спотворення трансформаційних процесів» [22, с. 47]. Так, до середини 90-х обриси як всієї політичної системи, так і окремих інститутів залишалися невизначеними.

Одним з фундаментальних за функціональним навантаженням інститутів нової політичної системи мав стати дієвий незалежний парламент, «що покликаний виражати волю головного суверена – народу» [Цит. за: 2, с. 53]. Дієвим же його слідувало б вважати лише із реалізацією самого феномену парламентаризму, коли організація інститутів влади передбачає наявність демократично обраних національних парламентів, реально здійснюючих покладені на них функції, головною з яких є законодавча. Притаманність же діяльності того або іншого парламенту ознак фасадності виключає парламентаризм та, як слідство, розминається із уявленнями про демократичність відповідного політичного режиму.

Не можна не погодитись і з тим, що «інститут парламентаризму є ключовим елементом сучасних політичних систем: ступінь демократизації суспільства залежить від рівня наукового осмислення сутності парламентаризму, його впровадження в політичну практику держави» [Цит. за: 20, с. 1].

Як і мало бути, чи не першим інститутом, який було піддано реформуванню, стала партійна система і саме ступінь зростання участі політичних партій у процесах перерозподілу конституційних повноважень між державними інститутами вплинула на еволюцію форм правління країн пострадянського простору [1, с. 160-163].

У розвинутому вигляді партійна система є однією з первинних ознак ефективного парламентаризму, а відтак, і справжньої демократії. Приймаючи закони, що мають вищу юридичну силу за низку підзаконних нормативно-правових актів інших органів, національні парламенти займають важливіше місце в інституціональних системах розвинених країн Європи, а тому відповідний законодавчий орган мав посісти своє місце і в Україні, замінивши керовану Верховну Раду УРСР. Між тим, формування дієвого парламенту виявилось не такою легкою справою, як здавалося на перший погляд молодим демократам та радикалам, і сьогодні

партійна системи України скоріше ще далека від якоїсь стабільної за членським складом та головне дієвої конфігурації.

Найближчим часом збереженню подібного становища у Верховній Раді буде сприяти низка факторів.

За роки незалежності не утворено жодної партії з потужним ідеологічним підґрунтям.

З усього переліку функцій, що приписуються політичним партіям у сучасній політичній теорії, як базові, українські партійні організації продовжують зосереджувати свої сили лише на такій цілі, як боротьба за владу, залишаючи поза увагою агрегаційну, репрезентативну, правозахисну, передаточну, структуруючу та інші функції [21, с. 650].

Незважаючи на те, що заповнення ідеологічної прогалини штучним підвищенням ролі особистостей лідерів є згубним для зростання популярності партій як носія певних стратегій та уявлень про розвиток суспільства, практика створення нових або переформатування раніше існуючих в Україні партійних організацій під конкретних осіб продовжує залишатись найпопулярнішою, при тому, що навіть важко уявити інший принцип формування потужної політичної сили. Наслідком же таких засад побудови партійного середовища, є підміна ідеологічного протистояння партій особистою боротьбою їх очільників, що не має прямого зв'язку із виборцем.

Низьким залишається і рівень довіри до політичних партій як дієвого виразника електоральних інтересів. Істотне ж зростання громадських симпатій до даного політичного інституту найближчим часом важко прогнозувати в силу слабкості законодавчої гілки влади.

За наведених проблем партійної системи України труднощі буде відчувати і Верховна Рада України, ефективність функціонування якої знаходиться у прямій залежності від стану партійного середовища. Слабка ініціативність, інертність, а останнім часом й апатичність у політичній участі громадян гальмують розвиток парламенту, його представницької сутності. Фактично відсутній поствиборчий діалог між народними депутатами із їхніми виборцями, адже після отримання депутатських мандатів перших мало цікавлять поточні проблеми громадян, а останні практично не проявляють інтересу до законодавчої діяльності своїх обранців.

В продовження започаткування 1990 року президентської практики в СРСР, в Україні посаду президента було засновано 1991 року. У класичному напрямку в Україні розвивались й дискусії щодо переваг та недоліків президентської форми правління. Основною перевагою сильного президента, на думку прихильників ідеї, мала бути здатність голови держави виступати гарантом політичної стабільності та поступового руху вперед незалежної держави. Згідно даного сценарію, президент мав забезпечити гідний захист суспільства від корупційних ризиків, свавілля бюрократії, зростання злочинності, економічного занепаду тощо. Опоненти ж говорили про загрозу демократії як наслідок концентрації надмірних повноважень в однієї особи, якій, зокрема, не вигідно сприяти розвитку головного суб'єкту парламентаризму – політичних партій, в яких криється загроза для самого президента. Припустимо, що перша форма, яка виявилась «переконливішою», була обрана не стільки через високу пріоритетність стабільності у становленні молодій державі, скільки більшою привабливістю для численної експноменклатури, яка в достатній кількості оточувала «народного» президента. Чітка ієрархія для нещодавніх партійців, в якій вони ідеально орієнтувались, виглядала куди комфортнішою, ніж «сумнівний» парламентаризм, більш підходящий молодим демократам.

Обравши інститут «сильного» президента на етапі здобуття незалежності, Україна тим самим підвищила ризик ймовірного розвитку авторитарних практик [17, с. 282-289] та негативні наслідки такого явища, як то соціальне розшарування, несправедлива приватизація, корупція, клановість тощо, а вже перші роки самостійності виправдали найнегативніші очікування. Якщо ж прийняти за правду щирість вибору президентської форми правління, продиктовану перевагою державних інтересів над особистими та вірою у здатність голови держави виступити гарантом суспільних-демократичних цінностей, то можна стверджувати про повну дискредитацію ідеї. При цьому, на думку автора, не варто прираховувати найбільших «заслуг» у розвитку авторитаризму саме першому президенту України Л. Кравчуку, який загалом все ж зберіг імідж демократа, хоча багато в чому його політика і стала визначаючою.

В перші часи незалежності мало хто приділяв уваги певній законодавчій невизначеності підсумкового статусу президента, що,

здається, було результатом деякої «зачарованості» законодавця, коли сам факт щойно здобутої незалежності завадив обережному та раціональному мисленню на перспективу. Гадається, що навіть інтелектуальна еліта недооцінювала важливості перших законодавчих кроків, помилки в яких здатні зашкодити затвердженню проголошених демократичних цінностей та схилити країну у бік авторитаризму. Пропагована та підтримувана багатьма необхідність у затвердженні принципу розподілу влади все ж не знайшла належного втілення на практиці. Так, видимий главою виконавчої гілки влади президент був наділений повноваженнями для вельми ефективного позиціонування у діяльності законодавчого органу – Верховної Ради, зокрема, володіючи правом законодавчої ініціативи та підписання законів, претензії з приводу чого слід пояснювати суб'єктивним фактором: «Президент, що ще вчора відчував себе представником авторитарної влади – КПРС, не міг позбутися бажання втручатися у законодавчий процес» [Цит. за: 23, с. 482].

В той же час, наведена законодавча провокація посилювалась зіткненням інтересів пропрезидентських структур та радами на місцях. Між тим, на фоні виниклої конфронтації між виконавчою та законодавчою владами, наслідки від якої болісно позначалися на становленні всієї політичної системи України, чим далі тим більше давали про себе знати владні амбіції глави держави. У якості прикладу ініціатив Л. Кравчука, спрямованих на підвищення власного впливу, варто привести Указ Президента України «Про Державну думу України» від 25.02.1992 року № 99/92 та Закон України «Про Представника Президента України» від 05.03.1992 року № 2167-XII. Нормативний зміст двох відповідних державно-політичних інститутів красномовно говорить про характер владних амбіцій першого президента. Спочатку Державна дума України, яку очолював сам глава держави, була утворена як один з органів державної виконавчої влади, що мав відігравати ключову роль у виробленні важливіших напрямів і принципів її діяльності, та лише потім набула консультативного статусу. Знаковою стала і фігура представника президента як найвищої посадової особи виконавчої гілки влади – глави місцевої державної адміністрації, набір повноважень якого дозволяв нав'язати конкуренцію голові місцевої ради.

Однак, через деякий час Л. Кравчуку довелося поступитися в здобутих позиціях. Так, наприклад, в той час як перманентне

протистояння між представниками президента та головами рад на місцях законодавчим шляхом було вирішене на користь останніх, Державна дума України, проіснувавши трохи більше ніж півроку, була ліквідована взагалі.

Багато в чому, подібний розвиток внутрішньополітичної ситуації був опосередкований стрімким падінням довіри суспільства до влади та в першу чергу до президента, що стало наслідком різкого погіршення економічної ситуації в країні. Нищівні темпи інфляції, зростаюча корупція, очевидна неготовність чиновницького апарату, що складався в тому числі з колишніх «плановиків» до ринкових умов, перевищення обіцянок над результатами поступово знижували рейтинг глави держави.

Оцінюючи діяльність Л. Кравчука на президентській посаді, не можна не брати до уваги обставини, заручником яких він так чи інакше був, а це, перш за все, мислення, якому напевне не легко піддавалися, виклики нового часу. Однак, здається, що більше важелів знаходилось все ж в руках глави держави: досвід, авторитет, довіра, переконливий обсяг повноважень, науково-економічний потенціал країни, сприятлива внутрішньополітична ситуація (у порівнянні, наприклад, з багатьма іншими пострадянськими республіками, знемагаючими від міжнаціональних конфліктів) тощо [16, с. 197].

Не підвищив авторитету президентської інституції і другий глава української держави Л. Кучма, десятирічний період правління якого залишив, скоріше, більше негативних оцінок ніж позитивних. Так, з одного боку, було прийнято довгоочікувану Конституцію України та налагоджено реальну діяльність Конституційного Суду України, запроваджено національну валюту, наведено певний порядок в економічній, державно-управлінській сферах країни, чим подолано тотальну кризу 90-х, дипломатично вирішено конфлікт навколо острову Тузла тощо.

Проте, як здається, модель суспільно-політичного порядку було вибудовано за власною подобою. Виконавча влада зазнала чіткої вертикальної реорганізації, таким чином, щоб президент мав змогу здійснювати безперешкодний вплив на будь-яку більш-менш впливову сферу державно-управлінського поля. До вибудовування такої системи глава держави вдався практично з перших днів зайняття посади. Наприклад, указом Президента

України «Про забезпечення керівництва структурами державної виконавчої влади на місцях» від 06.08.1994 року № 430/94 Л. Кучма підпорядкував собі голів обласних, Київської і Севастопольської міських Рад та їх виконавчі комітети. Двадцять першого числа того ж місяця Л. Кучма видав Указ, яким затвердив Положення про обласну, Київську, Севастопольську міську держадміністрацію та Положення про районну, районну у містах Києві та Севастополі держадміністрацію, якими також передбачалось підпорядкування голові держави відповідних держадміністрацій. На фоні перетворень у системі державних органів особливим чином виділялись кількісні та якісні зміни із Адміністрацією Президента України. За роки президентства Л. Кучми цей орган, який теоретично покликаний забезпечувати діяльність глави держави, не тільки розрісся за своїм штатним складом, але й суттєво набрав політичної ваги, фактично перетворившись на роль центру розробки важливіших управлінських рішень, деколи стратегічного характеру. До рівня впливовішого політичного актора було піднесено, зокрема, керівника адміністрації, посада якого до цього носила «технічно-канцелярський» [11, с. 6] характер. В той же час неясними для суспільства залишились результати адміністративної реформи, яка серед іншого мала забезпечити скорочення апарату державних чиновників, але, навпаки, призвела до збільшення їх чисельності. Разом із приборканням виконавчої гілки влади, обсяг президентських повноважень дозволяв його носію з легкістю нівелювати потенційні загрози з боку гілки законодавчої в особі Верховної Ради, що, однак, і виключало відповідальність останньої, перш за все, за стан соціально-економічної ситуації в країні.

До речі, сама держава істотно втратила у важелях впливу на національну економіку, велика доля капіталу у якій в наслідок несправедливої приватизації, корупційних діянь, «рекету» тощо перейшла до рук утворених надпотужних фінансових груп, нерозривно пов'язаних із українським політикумом. Подібна тенденція привела до збільшення дисбалансу у доходах населення, що не могло не відобразитись на суспільних настроях, обурення в яких посилювалось нехтуванням також нематеріальних прав і свобод громадян. З боку європейської спільноти критики зазнавали електоральні компанії часів другого президента, процедури проведення яких, на думку спостерігачів, не повністю відповідали демократичним принципам.

Тим часом нав'язати Л. Кучмі ефективну боротьбу опозиції було вкрай важко. Широке повноваження глави держави подвоювались вмінням та навіть мистецтвом їх реалізовувати. Чого тільки вартий апробований Л. Кучмою спосіб добиватися потрібного результату від перекірливого парламенту шляхом погрози референдумом. Так, зігравши на нервах народних обранців 1995 року наміром виявити довіру суспільства до них та себе, президент схилив депутатський корпус до укладання із ним та на його користь Конституційного Договору між Верховною Радою України та Президентом України «Про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України» від 08.06.1995 року № 1к/95-ВР. За вміння ж у вирішальний моменти майстерно використовувати аргументи своїх опонентів, у відповідь на вимоги опозиції щодо нагальної демократизації політичної системи, Л. Кучма сам виступив із промовою про необхідність переходу до парламентсько-президентської форми правління, чим фактично знецінив підґрунтя антипрезидентських виступів. Отже, все за класикою: якщо не можна не допустити революцію, то треба її очолити [9, с. 471-477].

Тривожним сигналом для другого президента мала стати акція «Україна без Кучми», до якого він, однак, не достатньо прислухався, зберігши той високий рівень суспільного незадоволення до чергових президентських виборів. Тоді ж на заваді консолідації псевдodemократичного режиму Л. Кучми та окремою віхою у реформуванні політичної системи України стала «помаранчева революція».

Найбільш суперечливих оцінок за часи незалежності зазнало президентство В. Ющенка, що, за поширеної думки, залишилось періодом втрачених можливостей. Отримавши величезний карт-бланш у вигляді довіри за результатами «помаранчевої революції», демократ за природою В. Ющенко на величезне диво багатьох його прихильників не зміг їм сповна скористатися. За однією з версій, спірні результати ющенківської легіслатури виправдовуються набранням чинності в цей період конституційної реформи, що істотно звузила повноваження глави держави. Між тим, приймаючи до уваги той факт, що конституційні зміни набули чинності лише в 2006 року, причини такого неоднозначного владарювання слід шукати у площині особистих якостей. Зумівши об'єднати навколо

себе чималу кількість людей, готових ризикувати, кинувши виклик владі, важко підрахувати, з ким із них президент залишився у нормальних стосунках. Поступово втрачаючи членів власної команди, все меншими залишалися шанси на успіх, а це, перш за все, виконання обіцянок виборцю. А між тим, проблеми у суспільства залишалися тими же: виражене соціальне розшарування, повсюдна корупція, зубожіння села, податковий тиск, проблеми із реалізацією демократичних цінностей тощо.

В той же час, безперечним досягненням третього глави держави є отримання високих оцінок від української та світової спільнот з приводу підвищення рівня демократії, детектором чого найгідніше виступили дві електоральні компанії до вищого законодавчого органу.

Жоден з попередників не приділяв стільки уваги історичному минулому України, скільки це робив В. Ющенко. І, можливо, даний напрямок діяльності президента викликав суперечливі відгуки як за своїм змістом (очікувано неоднозначне ставлення отримала позиція президента щодо визнання заслуг УПА та її відомих лідерів), так і за обсягом (багато хто вважав надмірним вшанування пам'яті жертв Голодомору), спроба В. Ющенко об'єднати суспільство навколо фактів історії заслуговує на увагу.

І цілком можливо, що третій президент знайшов би більше прихильників довкола своєї просвітницької роботи, якби на її фоні він проявив таку ж наполегливість щодо інших важливих напрямів державно-управлінської діяльності. Та в цьому випадку В. Ющенко, здається, зіштовхувався із труднощами ще на шляху знаходження порозуміння із ключовими політичними акторами. Приміром, спільну мову президент знаходив лише з одним з прем'єр-міністрів часів свого президенства – Ю. Єхануровим, вихідцем блоку «Наша Україна». У «роботі» ж з урядом Ю. Тимошенко президент по максимуму використовував блокуючі можливості з арсеналу повноважень глави держави, від чого про коаліцію з колишньою соратницею можна говорити як про в істотній мірі фіктивну. Як зауважує Б. Дем'яненко, третій президент не зміг стати модератором, який би генерував цілі та ідеї та формував під них команду. Він не впорався із роллю національного арбітра [6, с. 159-173].

За таких умов боротьба з багатьма занедбаними недугами української держави була малоефективною, а нерідко і популіст-

ською із не тими результатами, на які розраховували. Приміром можуть бути дії влади стосовно декларованого зниження рівня злочинності у вищих ешелонах влади та корупції як явища, що її доповнює. Зокрема, багатообіцяючими виглядали первинні акції спрямовані на викриття порушників серед високопосадовців, які в подальшому не закінчувалися реальним покаранням, а від того наносили владі більше шкоди ніж політичних дивідендів.

Тим часом, ефект від політичних прорахунків третього президента підсилювався впливом світової фінансової кризи, яка прогнозовано не обійшла Україну, продемонструвавши всю уразливість національної економіки.

Як наслідок, уперше за часи незалежності при наближенні чергової президентської виборчої компанії мало хто піддавався сумнівам у тому, що діючий глава держави виступить, скоріше, спостерігачем процедури, ніж одним з реальних претендентів на перемогу, а тому його нищівна та знакова поразка не стала несподіванкою. Численні прорахунки недалекоглядної політики, невміння працювати у команді, спірна кадрова політика часткою якою було все теж «кумівство», слабка політична воля, надмірна толерантність до супротивників тощо звели нанівець очікування прихильників третього президента, надавши прекрасну можливість для електорального реваншу лідеру ПР – В. Януковичу.

І таку нагоду В. Янукович, маючий гіркий, але цінний досвід участі у президентських перегонах та знаючий ціну поразці, не упустив, здолавши за результатами виборів Ю. Тимошенко.

За обранням В. Януковича президентом України послідувала низка рішень, спрямованих на централізацію державного управління, визначальне з яких прийняв конституційний суд, скасувавши реформу 2004 р. та тим самим реабілітувавши потужну президентуру початку незалежності, яка почавши слабшати 1996 року істотно втратила політичну вагу 2006 року. При цьому, автор погоджується із думкою, що «партійно-президентська модель організації державної влади в Україні, яка виникла з обранням В. Януковича на пост Президента України» із самого початку «фактично корелювала з президентсько-парламентською моделлю організації державної влади» [Цит. за: 10, с. 99-105] і тому рішенням Конституційного Суду України було фактично лише легалізовано останню.

Таким чином, внаслідок запровадження президентської інституції за «принципом інституціонального ізоморфізму» [4, с. 456-461], замість уособлення очікуваного захисту, глава української держави став ледве не органічною часткою негараздів перехідного періоду. На кшталт більшості інших пострадянських країн президентство в Україні стало уособленням сильної влади та ще одним доказом на користь гіпотези про властивість сильного глави держави тим посткомуністичним країнам, які мають істотні прогалини у інших важливих характеристиках демократичного суспільства. Ті, хто перебував на цієї посаді, як правило, сприймали свої широкі повноваження в авторитарному вимірі і не проявляли гострої зацікавленості у зміні подібного «status quo» та, перш за все, у розвитку сильних і авторитетних політичних партій, як одного з головних супутників істинної демократії. Підсобила затвердженню такого змісту президентства і сама партійна система, яка в силу крайньої слабкості була нездатна до ефективної співпраці із головою держави.

Після трагічних подій та зміни влади, у лютому 2014 року Україна знову повернулася до парламентсько-президентської республіки. Нова влада діє відповідно до нового конституційного порядку. Враховуючи військово-політичні та соціально-економічні умов, в яких доводиться працювати владі, оцінювати ефективність сьогоденної конституційної моделі передчасно. Втім можна припустити, що інституційний зміст політичної системи України є незавершеним, та буде відчувати впливів відповідно до внутрішньо- та зовнішньополітичних змін.

Бібліографічний список:

1. Алексєенко І.Г. Вплив трансформації форм правління на розвиток політичних партій пострадянського простору / І.Г. Алексєенко // Грані. – 2010. – № 6 (74). – С. 160-163.
2. Бунєцький Л. Політичний транзит України: інституційний аспект / Л. Бунєцький // Вісник СевДТУ. Політологія: зб. наук. пр. – 2008. – № 91. – С. 49-57.
3. Воронов І.О. Закономірності трансформації політичної системи України / І.О. Воронов // Часопис Київського університету права. – 2004. – № 1. – С. 106-111.
4. Галаган Л.М. Сучасні тенденції розвитку інституту президентства в Україні / Л.М. Галаган // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки. – 2011. – № 51 – С. 456-461.

5. Грабович Г. Україна після незалежності: балансний звіт культури / Г. Грабович // Українське суспільство на шляху перетворень: західна інтерпретація / за ред. В. Ісаїва. – К., 2004. – С. 264–278.
6. Дем'яненко Б. Генезис інституту президентства в Україні: попередні підсумки президентської каденції В. Ющенка / Борис Дем'яненко // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – 2010. – № 20. – С. 159-173.
7. Дудченко О.Є. / Політична реформа як чинник трансформаційних процесів у українському суспільстві / Олександра Євгенівна Дудченко // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 2(3). – С. 171-174.
8. Кіянка І. Політична еліта у контексті трансформаційних процесів українського суспільства / І. Кіянка // Українська національна ідея: реальність та перспективи розвитку: Зб. наук. пр. – 2008. – № 20. – С. 68-70.
9. Ковальчук В.М. Основні напрями політичної трансформації сучасного українського суспільства / В.М. Ковальчук // Вісник ОНУ. Соціологія і політичні науки. – 2003. – Т. 8, вип. 9. – С. 471-477.
10. Кудрявцева М. Моделі організації державної влади в Україні / Марія Кудрявцева // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2010. – № 3(6). – С. 99-105.
11. Кудряченко А.І. Місце інституту президентства в контексті оновлення політичної системи України / Андрій Іванович Кудряченко // Стратегічні пріоритети. – 2006. – № 1. – С. 5-10.
12. Латигіна Н.А. Українська демократія сьогодні: спроби і помилки / Н.А. Латигіна // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2008. – № 34. – С. 60-69.
13. Медушевский А.Н. Политические режимы Центральной Азии: конституционные реформы в рамках авторитарной модернизации / А.Н. Медушевский // Сравнительное конституционное обозрение. – 2012. – № 4. – С. 45-60.
14. Мельвиль А. Демократические транзиты [Електронний ресурс] / Режим доступу: www.mgimo.ru/files/31076/31076.pdf.
15. Мельвиль А.Ю. О траекториях посткоммунистических трансформаций / А.Ю. Мельвиль // Полис. – 2004. – № 2. – С. 64–75.
16. Пальшков К.Є. Легіслатури Л.М. Кравчука та Л.Д. Кучми як період становлення та затвердження авторитарного іміджу українського президентства / К.Є. Пальшков // Актуальні проблеми політики. – 2013. – № 50. – С. 194-201.
17. Пантелейчук І.В. Політичний режим в Україні: проблеми демократичного транзиту / І.В. Пантелейчук // Актуальні проблеми державного управління. – 2010. – № 2(38). – С. 282-289.
18. Пантин І.К. Демократія в Росії: противоречия и проблемы / І.К. Пантин // Полис. – 2003. – № 1. – С. 134-148.

19. Поклонська О.Ю. Реформування політичної системи як запорука розбудови правової держави та становлення громадянського суспільства в Україні / О.Ю. Поклонська // Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2009. – № 3. – С. 34-40.
20. Скребець О.В. Інститут парламентаризму в контексті досвіду демократичної трансформації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / О.В. Скребець. – Сімферополь, 2005. – 19 с.
21. Скуратовський Ю.М. Трансформація ролі політичних партій в умовах запровадження політичної реформи / Ю.М. Скуратовський // Держава і право. – 2006. – № 34. – С. 643-651.
22. Сорока С.В. Особливості впливу політичної культури на функціонування політичних режимів у посттоталітарних країнах / С.В. Сорока // Наукові праці. – 2007. – Т. 79, № 66. – С. 43-48.
23. Суспільно-політичні трансформації в Україні: від задумів до реалій / [В.Ф. Солдатенко, Т.А. Бевз, В.П. Горбатенко та Ін.] – К. : Парламентське вид-во, 2009.– 536 с., С. 482.
24. Сушко А.І. Проблеми трансформації сучасного суспільства (соціокультурний аспект) / А.І. Сушко // Актуальні проблеми держави і права. – 2003. – № 18. – С. 423-425.
25. Україна: Стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки – 2006: монографія / За ред. О.С. Власюка. – К. : НІСД, 2006. – 576 с.

В статье рассматривается процесс трансформации политической системы Украины в постсоветское время. Автор указывает на важность развития парламентаризма как обязательного признака демократического государства, выбравшего путь парламентско-президентской республики. Акцентировано на роли в трансформационном процессе президента, как наиболее влиятельного института в политической системе украинского государства.

The article considers the process of transformation of the political system of Ukraine in the post-Soviet period. The author points out the importance of the development of parliamentarism as a required attribute of a democratic state that has chosen the path of a parliamentary-presidential republic. Attention is focused on the role in the transformation process of the president, as the most influential institution in the political system of Ukraine

Стаття надійшла до редколегії 27.04.2017